

II FORMACJA LITURGICZNA

Ks. Stanisław Czerwik

Celebracja Eucharystii zgodna z zasadami "Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego"

I Wyposażenie wnętrza kościoła

Wnętrze kościoła lub kaplicy, w których wierni na sposób stały gromadzą się na sprawowanie Eucharystii, winno być urządzone zgodnie z następującymi zasadami.

1. Ołtarz stały lub - zależnie od warunków - przenośny winien być umieszczony w oddaleniu od ściany, na odpowiednim podwyższeniu, aby był dobrze widoczny dla wiernych. Powinien być nakryty przynajmniej jednym białym i czystym obrusem (bez koronek zakrywających z boku kamień lub drewno mensy), o rozmiarach odpowiadających wielkości mensy. Obok ołtarza (lub na mensie) winien być ustawiony widoczny, duży krzyż z wizerunkiem Ukrzyżowanego skierowanym do wiernych. Obok ołtarza (lepiej niż na mensie) winny się znajdować lichterze ze świecami z naturalnego wosku (nie imitacje świec ani nie oliwne lampy w kształcie świec!) w ilości parzystej: 2, 4, lub 6, a gdy liturgii przewodniczy biskup diecezjalny - 7.

2. Do czasu rozpoczęcia liturgii eucharystycznej (do zakończenia modlitwy powszechnej) nie należy umieszczać na ołtarzu pulpitu z mszałem, pateny, kielicha, ani mikrofonu.

3. Od Środy Popielcowej do hymnu Chwała na wysokości w Wigilię Paschalną nie wolno przyozdabiać ołtarza kwiatami. Wyjątkiem jest IV Niedziela Wielkiego Postu (Laetare) oraz przypadające w tym okresie uroczystości i święta. Nie należy również ustawiać kwiatów przy ołtarzu na czas celebracji za zmarłych (por. Caeremoniale Episcoporum, n. 48). Wolno zdobić ołtarz kwiatami w Okresie Adwentu.

4. Ambona - miejsce wykonywania czytań biblijnych, psalmu responsoryjnego, homilii i modlitwy powszechnej - winna być stała, umieszczona na podwyższeniu i wysunięta w kierunku nawy. W miarę możliwości winna być wykonana z tego samego materiału i w takim stylu jak ołtarz celem podkreślenia jedności liturgii słowa i liturgii eucharystycznej (por. KL 56). Na ambonie w razie potrzeby winien się znajdować stały mikrofon oraz (dyskretnie umieszczone) źródło oświetlenia.

Lekcjonarz z czytaniem, które mają być wykonane podczas celebracji, winien zostać rozłożony na ambonie przed rozpoczęciem Mszy świętej.

Nie wypada, aby komentator lub animator śpiewu stał przy ambonie. Do pełnienia swej posługi winien mieć w razie potrzeby odrębny mikrofon i pulpit.

5. Krzesło dla kapłana przewodniczącego winno być tak usytuowane, aby mógł on zasiadać twarzą do wiernych i był dla nich dobrze widoczny. Nie powinno się znajdować blisko ambony. Przed krzesłem przewodniczącego winien być ustawiony odrębny mikrofon oraz - w razie potrzeby - niewielkich rozmiarów pulpit, na którym może się znajdować mszał.

6. W odpowiednim miejscu w prezbiterium winien być ustawiony stół nakryty białym obrusem (kredencja), na którym przed Mszą świętą umieszcza się kielich okryty welonem (w kolorze dnia lub białym), patenę z hostią dla kapłana i komunikantami do konsekracji dla wiernych, korporał, palkę, puryfikaterz, ampułki z winem i wodą, dużą miskę (tacę), dzbanek z wodą i ręcznik do obmycia rąk kapłana. Jeśli przewiduje się przyniesienie darów do ołtarza przez przedstawicieli wiernych, naczynie z chlebem (hostią i komunikantami) oraz ampułki z winem i wodą należy przed Mszą świętą umieścić na stoliku w głębi nawy, w pobliżu wejścia do kościoła.

II Przygotowanie wiernych do udziału w liturgii

1. W trosce o stałą formację liturgiczną wiernych duszpasterze winni dbać o istnienie w parafii zespołów świeckich wiernych spośród dorosłych, młodzieży obu płci oraz starszych ministrantów, upoważnionych do pełnienia posług, do jakich są uprawnieni na mocy wspólnego kapłaństwa: wygłaszania przygotowanego uprzednio na piśmie wprowadzenia do czytań biblijnych i samych czytań, śpiewów między czytaniem, wezwań modlitwy powszechnej, członkostwa w scholi lub chórze,

zbierania w kościele ofiar pieniężnych i przynoszenia ich do ołtarza wraz z chlebem, winem i wodą.

2. W ustalonym dniu przed niedzielą lub uroczystością winno się odbyć pod przewodnictwem duszpasterza spotkanie z osobami mającymi pełnić wymienione funkcje celem ich bezpośredniego przygotowania.

3. Celebrację każdej Mszy świętej winien też kapłan poprzedzić krótkim przygotowaniem wiernych do wykonywania pieśni, refrenu psalmu responsoryjnego i innych aklamacji.

III Obrzędy wstępne

I. Procesji usługujących i kapłana przewodniczącego z zakrystii do ołtarza towarzyszy wspólny śpiew wszystkich zgromadzonych. Jego treść winna być zgodna z obchodzonym misterium lub treścią okresu liturgicznego.

2. Po przyjsciu do prezbiterium kapłan przewodniczący oddaje cześć ołtarzowi przez głęboki ukłon. Przyklęka, jeśli w prezbiterium znajduje się tabernakulum z Najświętszym Sakramentem. Ukłony i przyklęknięcia winny być wykonywane od strony nawy, a nie między ołtarzem "versus populum" i tabernakulum. Po ucałowaniu ołtarza kapłan udaje się do krzesła (a więc nie do ambony ani nie do ołtarza!) i stamtąd przewodniczy obrzędowi wstępnemu - aż do kolekty włącznie.

3. W niektóre niedziele lub uroczystości wypada stosować okadzenie; w obrzędach wstępnych: ołtarza; w liturgii słowa: księgi Ewangelii; w liturgii eucharystycznej: darów, ołtarza, kapłana i ludu podczas przygotowania darów oraz Ciała i Krwi Pańskiej podczas podniesienia.

4. Po wykonaniu znaku krzyża i pozdrowieniu wiernych kapłan przewodniczący winien zwrócić się do wiernych z krótką zachętą, wprowadzającą w celebrowane misterium. Zachętę wstępną może wypowiedzieć diakon lub odpowiednio przygotowany komentator. Nie należy poprzestawać na samej stereotypowej zapowiedzi intencji Mszy św. lub tytułu dnia.

5. Wezwanie do aktu pokuty wygłasza zawsze kapłan przewodniczący (także w czasie koncelebracji), posługując się formułą podaną w mszale lub ujętą własnymi słowami. Po tym wezwaniu, a przed wyznaniem grzechów, należy zachować chwilę milczenia. Trzeba dbać o urozmaicenie form wyznania win. Jedną z nich są tropy: wielbiąco-błagalne wezwania skierowane do Pana (Chrystusa). Można korzystać z propozycji podanych w mszale (s. 6*-10*) lub układać inne w podobnym stylu. Tropy może wypowiadać (śpiewać) diakon, kantor lub sam kapłan przewodniczący.

6. W jedną lub drugą niedzielę w miesiącu, w celu odnowienia u zgromadzonych pamięci o sakramencie chrztu jako uczestnictwie w Śmierci i Zmartwychwstaniu Chrystusa (por. Rz 6,3-11), wskazane jest sprawowanie zamiast aktu pokuty oraz aklamacji Panie - Chryste, zmiłuj się nad nami - błogosławieństwa wody i pokropienia nią uczestników /por. Mszał rzymski dla diecezji polskich, s. (2) - (5)/.

7. Hymn Chwała na wysokości Bogu, obowiązujący w niedziele (z wyjątkiem niedziel Adwentu i Wielkiego Postu), uroczystości i święta, może intonować kapłan przewodniczący, organista, albo kantor. Nie wolno tego hymnu zastępować żadną inną pieśnią.

8. Po wezwaniu Módlmy się kapłan zachowuje odpowiednią chwilę milczenia, aby wszyscy uświadomili sobie, "że stoją w obecności Boga i by w modlitwie osobistej wypowiedzieli swoje prośby" (OWMR 32). Wezwanie "Módlmy się" wypowiada kapłan mając ręce złożone. Dopiero po chwili milczenia rozkłada je i recytuje (śpiewa) kolektę. Składa ręce na początku konkluzji Przez naszego Pana, Jezusa Chrystusa... Ministrant trzymający mszał przed kapłanem, zamyka go i odchodzi na swoje miejsce dopiero po odpowiedzi wiernych Amen.

IV Liturgia słowa

I. Po odpowiedzi wiernych Amen trzeba zachować krótką pauzę, podczas której kapłan przewodniczący i wierni zajmują miejsca siedzące. Dopiero gdy nastanie cisza, komentator wygłasza zachętę wprowadzającą do czytań. Wypada, aby funkcję komentatora pełniła osoba różna od tej, która wygłasza czytanie.

2. Wskazane jest zachowanie krótkiej pauzy między czytaniem a śpiewem psalmu responsoryjnego, aby uczestnicy mogli sobie przyswoić treść biblijnego orędzia, zanim odpowiedzą na nie słowami refrenu.
3. Jeżeli przed Ewangelią przewidziane są dwa czytania, lepiej jest powierzyć je dwom różnym lektorom.
4. Psalterzysta śpiewający psalm responsoryjny wykonuje refren przed rozpoczęciem psalmu, ale nie powtarza refrenu po każdej strofie psalmu. Dialog między psalterzystą i resztą zgromadzenia jest wyrazem dialogu z Bogiem.
5. Nie wolno zastępować psalmu responsoryjnego żadnymi ludowymi pieśniami.
6. Aklamację Alleluja (oraz inne aklamacje przewidziane w Wielkim Poście) wraz z werselem przed Ewangelią należy z zasady śpiewać. Jeśli jest to niemożliwe, można aklamację wraz z werselem opuścić.
7. Wykonywanie czytań poprzedzających Ewangelię nie należy do kapłana celebrującego, ale do usługujących (lektorów). Tylko w przypadku konieczności kapłan zastępuje lektora (lektorów). Odczytanie Ewangelii należy do diakona albo prezbitera. Przed tą czynnością diakon prosi biskupa lub prezbitera o błogosławieństwo. Jeżeli we Mszy św. koncelebrowanej pod przewodnictwem biskupa prezbiter ma odczytać Ewangelię, pochylony prosi biskupa o błogosławieństwo i żegna się w momencie, w którym biskup czyni nad nim znak krzyża. Po odczytaniu Ewangelii może ucałować księgę albo zanieść ją (otwartą do ucałowania) biskupowi. Podobnie czyni diakon, gdy czyta Ewangelię we Mszy św. sprawowanej pod przewodnictwem biskupa lub prezbitera.
8. W niedziele i święta nakazane głoszenie homilii obowiązuje we wszystkich Mszach celebrowanych z udziałem wiernych. Obowiązuje także we Mszach obrzędowych związanych z udzielaniem sakramentów i sprawowaniem pogrzebu. Będąc częścią liturgii (por. OWMR 41), homilia pod względem długości trwania winna być proporcjonalna do całego czasu Mszy św. Przy innych okazjach - kiedy jest zalecana: w dni powszednie, zwłaszcza Adwentu, Wielkiego Postu i Okresu Wielkanocnego oraz w dni, w które wierni licznie gromadzą się w kościele (por. OWMR 42), homilia winna być krótsza.
9. Homilia we Mszy św. jest zastrzeżona wyświęconemu szafarzowi, którym jest biskup, prezbiter i diakon. Świeccy wierni ani alumni seminarium nie mający święceń diakonatu nie mogą głosić homilii. W dniu seminaryjnym mogą wyrazić "świadectwo o powołaniu" po homilii kapłana lub po modlitwie po Komunii (por. Instrukcja watykańska O niektórych aspektach współpracy świeckich wiernych z kapłanami w ich pasterskim posługiwaniu - 15 VIII 1998, art. 3)
10. Z zasady homilię winien wygłaszać kapłan przewodniczący. Niezgodna z duchem liturgii jest praktyka głoszenia homilii przez tego samego prezbitera podczas wszystkich Mszy świętych w niedziele lub uroczystości. W osobie kapłana przewodniczącego jest obecny Chrystus, który najpierw wyjaśnia nam Pisma, a potem łamie dla nas chleb (por. Łk 24,27.32.30-31.35). Głoszenie homilii przez tego samego kapłana, który potem przewodniczy liturgii eucharystycznej (łamanie chleba), uwydatnia ścisłą jedność obu części Mszy świętej (por. KL 56) oraz zespalającą obie części obecność Chrystusa.
11. Trzeba stanowczo odrzucić zwyczaj czytania na ambonie homilii przez kapłanów. W nakazie misyjnym Jezus polecił uczniom: Idźcie i nauczajcie wszystkie narody... (Mt 28,19); Idźcie na cały świat i głoscie Ewangelię (Mk 16,15). Homilia ma być słowem żywym, zrodzonym z medytacji nad orędziem zbawienia oraz nad sytuacją i potrzebami uczestników. Czytanie homilii napisanej przez kogoś innego lub nawet przez czytającego jest depersonalizacją przekazu Bożego słowa.
12. Po homilii zalecona jest chwila refleksji w ciszy.
13. Modlitwa powszechna jest wspólnym błaganiem skierowanym do Boga Ojca w ogólnych potrzebach Kościoła i świata oraz w szczególnych potrzebach zgromadzonej wspólnoty. Jej, wezwania uwzględniające hierarchię tych potrzeb, winny być sformułowane językiem pełnym biblijnego namaszczenia, a nie językiem podręczników teologii lub żargonem gazet. Schematy

modlitwy proponowane przez różne podręczniki winny być zawsze adaptowane do potrzeb konkretnej wspólnoty. Wszystkie wezwania w obrębie tej samej modlitwy winny być sformułowane w tym samym stylu. Na końcu wezwań nie należy dodawać Ciebie prosimy (chyba że się to wezwanie śpiewa jako wprowadzenie do śpiewanej przez wiernych odpowiedzi *Wysłuchaj nas, Panie*).

14. Do kapłana przewodniczącego (w koncelebracji - do głównego celebransa) należy zawsze wstępne wezwanie modlitwy powszechnej, skierowane do wiernych oraz końcowa formuła błagalna zwrócona do Boga Ojca, aby spełnił zaniezione prośby. Kapłan wypowiada tę formułę, mając ręce rozłożone. Konkluzja tej formuły jest krótka: *Przez Chrystusa, Pana naszego*.

V Liturgia eucharystyczna

A. Przygotowanie darów

1. Po modlitwie powszechnej ministranci rozkładają na ołtarzu korporał oraz umieszczają na nim mszał, kielich, puryfikaterz i palkę. Jeśli posługuje diakon, a także we Mszy koncelebowanej, wino i wodę wlewa się do kielicha przy kredencji.

2. Jest bardzo wskazane, aby na początku obrzędów przygotowania darów kilka osób zebrało od wiernych ofiary pieniężne i by zostały one przyniesione procesjonalnie do ołtarza wraz z darami chleba i wina. W takim przypadku kapłan przewodniczący po modlitwie powszechnej siada i przez chwilę oczekuje na zebranie ofiar oraz uformowanie się procesji. Następnie, stojąc przed ołtarzem, przy pomocy diakona lub ministrantów przyjmuje od przedstawicieli wiernych przyniesione dary. Ofiary pieniężne umieszcza się obok ołtarza (por. OWMR 49). Zbieranie pieniędzy podczas całej liturgii eucharystycznej jest niezgodne ze strukturą Mszy świętej, gdyż powoduje "nakładanie się" jednej czynności na drugą i zakłóca udział w modlitwie eucharystycznej i w obrzędach Komunii świętej.

3. Kapłani powinni w każdej Mszy świętej z udziałem wiernych konsekrować komunikanty, "by wierni przyjmowali Ciało Pańskie z Hostii konsekrowanych podczas tej Mszy, w której uczestniczą" (OWMR 56 h).

4. Nigdy nie wolno zmieniać formuły: *Módlcie się, aby moją i waszą Ofiarę przyjął Bóg Ojciec wszechmogący. We Mszy koncelebowanej bez udziału ministrantów i ludu, główny celebrans mówi: Módlmy się, aby Bóg Ojciec wszechmogący przyjął Ofiarę Kościoła na swoją chwałę i za zbawienie całego świata. Po tym wezwaniu nie ma żadnej słownej odpowiedzi.*

B. Modlitwa eucharystyczna

1. W "Mszałe Rzymskim dla diecezji polskich" znajduje się wielkie bogactwo formuł modlitwy eucharystycznej: 90 prefacji oraz 10 anafor. Z tego bogactwa należy korzystać zgodnie z zasadami podanymi w OWMR. Modlitwa eucharystyczna II ma własną prefację, która jednak może być zastąpiona innymi prefacjami odpowiadającymi misterium dnia lub okresu. Modlitwy eucharystyczne IV i V mają prefacje nieodłączne, dlatego tych modlitw nie można stosować w niedziele, uroczystości i święta mające prefację własną.

2. W miarę możliwości prefacja winna być śpiewana. Jeżeli prefacja była śpiewana, należy śpiewać także aklamację *Święty - Błogosławiony*. Nie wolno powierzać tej aklamacji samemu chórowi lub scholi, gdyż należy ona do całego zgromadzenia. Nie można więc stosować w śpiewie tej aklamacji melodii wielogłosowych lub nieznanych wszystkim uczestnikom.

3. Modlitwa eucharystyczna winna być wypowiedziana powoli, wyraźnie, głosem dostosowanym do wielkości wnętrza i działania urządzeń nagłaśniających, w sposób naturalny, wolny od sztucznego patosu. "Kapłan (...) łączy lud ze sobą w modlitwie, którą w imieniu całej społeczności kieruje do Boga Ojca przez Jezusa Chrystusa. W tej modlitwie chodzi o to, by całe zgromadzenie zjednoczyło się z Chrystusem w głoszeniu wielkich dzieł Bożych i w akcie złożenia Ofiary" (OWMR 54).

4. □ Modlitwa eucharystyczna wymaga, aby wszyscy słuchali jej ze czcią oraz w ciszy i uczestniczyli w niej przez aklamacje przewidziane w obrzędzie" (OWMR 55 h). Nie można więc podczas modlitwy eucharystycznej grać na organach ani wykonywać żadnych pieśni.

5. "Teksty, przeznaczone do wspólnego odmawiania przez wszystkich koncelebrujących, koncelebranci mają odmawiać głosem przyciszonym, aby można było wyraźnie słyszeć głos celebransa głównego. W ten sposób ułatwia się wiernym zrozumienie tekstu" (OWMR 170). Zasada ta odnosi się zwłaszcza do modlitwy eucharystycznej.

6. W mszale zaproponowane są cztery różne aklamacje po konsekracji. Trzeba więc zadbać o to, aby wierni umieli je wszystkie śpiewać.

7. Poza przewidzianymi w mszale zmiennymi wspomnieniami tajemnicy dnia oraz zmianami w modlitwach wstawieniowych, zależnymi od charakteru Mszy św., nie wolno wprowadzać żadnych samowolnych zmian w modlitwach mszalnych. "Kapłan jako szafarz (...) jako przewodniczący eucharystycznego zgromadzenia wiernych, winien w szczególnie sposób mieć poczucie wspólnego dobra Kościoła, które swoją posługą wyraża, ale któremu też w swojej posłudze winien być wedle rzetelnej dyscypliny wiary podporządkowany. Nie może siebie uważać za "właściciela", który dowolnie dysponuje tekstem liturgicznym i całym najświętszym obrzędem jako swoją własnością i nadaje mu kształt osobisty i dowolny" (List Ojca Świętego Jana Pawła II do wszystkich biskupów Kościoła O Tajemnicy i kulcie Eucharystii - 24 II 1980, n. 12).

C. Obrzędy Komunii świętej

1. Obrzędy Komunii świętej rozpoczynają się Modlitwą Pańską. Kapłan przewodniczący, mając ręce złożone, wypowiada wezwanie do tej modlitwy posługując się jedną z formuł podanych we mszale lub własnymi słowami (dostosowanymi do misterium dnia, do treści Ewangelii).

2. Po zachęcie Przekażcie sobie znak pokoju wszyscy okazują sobie wzajemnie pokój i miłość przez ukłon głowy w kierunku osób najbliższych stojących albo przez podanie ręki. Nie należy przy tym wypowiadać żadnych słów. Zakazana jest wprowadzona tu i ówdzie formuła Pokój nam wszystkim.

3. Modlitwę osobistego przygotowania do Komunii świętej wypowiada kapłan po cichu, w postawie wyprostowanej, dopiero po zakończeniu śpiewu Baranku Boży.

4. Jeżeli trzeba rozdawać wiernym Ciało Pańskie z Hostii uprzednio konsekrowanych, wypada umieścić na ołtarzu puszkę z Najświętszym Sakramentem już podczas śpiewu Baranku Boży.

5. Nigdy nie należy zmieniać formuł przed Komunią świętą: Oto Baranek Boży, który gładzi grzechy świata. Błogosławieni, którzy zostali wezwani na Jego Ucztę.

6. Zgodnie z postanowieniem Episkopatu Polski wierni przyjmują Komunię świętą do ust w postawie klęczącej. Mogą również stać, gdy przemawiają za tym szczególne okoliczności. Jeżeli udziela się Komunii pod dwiema postaciami, przyjmujący ją stoją. Wierni podchodzący procesjonalnie do Komunii świętej i przyjmujący ją w postawie stojącej winni przedtem przyklęknąć na jedno kolano. Osoby nie mogące przyklękać wykonują ukłon.

7. Rozdawaniu Ciała Pańskiego towarzyszy wspólny śpiew na Komunię: "ma on wyrazić przez jedność głosów duchowe zjednoczenie przyjmujących Komunię, ukazać radość serc i nadać bardziej braterski charakter procesji komunijnej. Śpiew rozpoczyna się wtedy, gdy kapłan przyjmuje Komunię i trwa podczas przyjmowania przez wiernych Ciała Chrystusa, jak długo trzeba. Śpiew na Komunię kończy się jednak wcześniej, jeżeli po Komunii będzie śpiewany hymn" (OWMR 56 i).

8. Koniecznie trzeba dbać o to, aby uczestnicy Posiłku eucharystycznego mogli wyrazić Bogu uwielbienie i wdzięczność za przyjęte dary przez odpowiednią chwilę modlitwy w milczeniu oraz (lub) przez śpiew hymnu albo pieśni (por. OWMR 56 j). Niekiedy będzie wskazane poddanie uczestnikom zwięźle sformułowanych motywów do osobistej medytacji i uwielbienia po Komunii świętej (np. we Mszach świętych z udziałem dzieci). Nie należy kończyć Mszy świętej tuż po Komunii świętej, bez zachowania chwili ciszy lub bez śpiewu uwielbienia.

9. Zakończeniem obrzędów Komunii świętej jest modlitwa po Komunii, którą kapłan wypowiada w miejscu przewodniczenia albo lepiej - przy ołtarzu.

VI Obrzędy zakończenia

1. Ogłoszenia duszpasterskie (wcześniej napisane!) winny być podawane przejrzysto i zwięźle, bez zbytecznych amplifikacji.
2. Jest bardzo wskazane, aby kapłan przed udzieleniem błogosławieństwa skierował do wiernych krótką zachętę zawierającą główną myśl homilii oraz ukazującą związek celebrowanego misterium z ich codziennym życiem.
3. Należy korzystać z bogactwa formuł uroczystego błogosławieństwa oraz modlitwy nad ludem (por. Mszał Rzymski dla diecezji polskich, s. 381*-398*). Po pozdrowieniu Pan z wami oraz zachęcie Pochylcie głowy na błogosławieństwo kapłan, wyciągnąwszy ręce w stronę zgromadzenia, wypowiada (śpiewa) potrójną formułę błogosławieństwa lub modlitwę nad ludem. Na koniec składa ręce i czyniąc nad wiernymi znak krzyża, udziela zwykłego błogosławieństwa w imię Trójcy Świętej.
4. Formuła odesłania wiernych brzmi zawsze jednakowo: Idźcie w pokoju Chrystusa. Nie wolno jej zmieniać. Jeżeli bezpośrednio po modlitwie po Komunii następuje jakaś inna czynność liturgiczna (np. wystawienie Najświętszego Sakramentu) lub nabożeństwo, w którym będzie uczestniczyć większa część zgromadzenia, opuszcza się błogosławieństwo oraz odesłanie i nie dodaje się żadnej innej formuły.
5. Po formule odesłania może być wykonana wspólna pieśń albo organowy utwór muzyczny wyrażający radość i pokój, jako owoc wspólnego udziału w liturgii.

"Oby ludzie trzeciego tysiąclecia, spotykając się w każdą niedzielę z Kościołem radośnie świętującym tajemnicę, z której czerpie całe swoje życie, mogli spotykać samego zmartwychwstałego Chrystusa" (List apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II, Dies Domini o świętowaniu niedzieli /31 V 1998/, n. 87).

Kościół nie tylko działa, ale wyraża się w liturgii, żyje liturgią i z liturgii czerpie siły do życia. I dlatego też odnowa liturgiczna przeprowadzona prawidłowo w duchu Vaticanum II jest poniekąd miarą i warunkiem wprowadzenia w życie nauki tego Soboru, którą przyjmujemy z głęboką wiarą, przeświadczeni, że poprzez Vaticanum II Duch Święty "powiedział Kościołowi" te prawdy i dał wskazania, które służą spełnianiu jego misji wobec ludzi dnia dzisiejszego i jutrzejszego.
(Dominicae Cenaе 13)